Kesyttämisen kieli ja kielen kesyttäminen

David Watson

1984

Sisältö

Pedagogien valloittama alue 3
Miekka ja kirja 5

”Kun edistys ja teknologia muuttavat elämäntapaamme ja fyysistä ympäristöämme, ne syövät kielemme, heikentävät henkeämme. …”, kirjoittaa Marilynn Rashid.[1] Kirjassaan *Shadow Work* Ivan Illich kuvailee kieltä yhtenä varhaisimpana ihmiskyvyn alueena - kulttuurisena yhteisomistuksena ja jaetun merkityksen polttopisteenä - joka joutui kirkon ja valtion hyökkäyksen kohteeksi. Myöhemmin sen kimppuun kävi myös edistyvä teknologia ja byrokraattinen institutionalisoituminen. Illich väittää, että heikentämällä kielen, tekniikan ja muiden ihmistoiminnan alueiden ”vernakulaarista”, kansanomaista piiriä, nämä esivallan voimat tuhoavat omavaraisuuden ja vapauden sekä tekevät meistä kaikista valtion ja rampauttavien instituutioiden holhokkeja.

Vernakulaarisuuden ymmärretään yleisesti merkitsevän pelkkää kansankieltä[2], paikallista, kouluttamatonta ja arkista kieltä, mutta Illich yrittää palauttaa sen aikaisempaan ja täyteläisempään merkitykseensä. ”Tarvitsemme yksinkertaisen adjektiivin nimeämään niitä kyvyn, himon tai huolen ilmentymiä, joita haluamme puolustaa Chicagon poikien[3] ja sosialistikomissaarien mittauksilta ja manipulaatioilta. Termien täytyy olla riittävän laajoja, jotta niihin mahtuu sekä ruoan valmistus että kielen, synnytyksen ja virkistäytymisen muodostuminen,” hän selittää, kuitenkin niin, että termi eroaa selvästi palkattomasta työstä ja harrastuksista, jotka edustavat ”varjotyötä”, teollisen työn toista puolta modernissa yhteiskunnassa.

Pedagogien valloittama alue

Roomassa *vernakulaarisen* käsitettä käytettiin noin vuoteen 600 asti ”nimittämään mitä tahansa kotikutoista, yhteisomistuksesta juontunutta arvoa”. Tällainen käsite oli ”vastapuolella siitä mitä muodollisella vaihdolla hankittiin”, ja ilmeni kulttuurissa, joka perustui ”elämän jokaiseen osa-alueeseen sisältyneiden vastavuoroisten tapojen tuottamaan elantoon, erotuksena elannosta, joka tulee vaihdon kautta tai vertikaalisesta jakelusta”.

Illich vertaa tällaista kansanomaista yhteiskuntaa nykypäivän tavarahyödykeintensiiviseen yhteiskuntaan, joka hajottaa nämä vastavuoroiset tavat sekä omavaraisen toimeentulon ja keskinäisen avun muodot. Sen tilalle asetetaan palkkatyö ja sen kaksonen, palkaton varjotyö (kuten kotityö, kouluttautuminen tai jopa pikkurikollisuus). Yhtä lailla se pilkkoo perhe- ja yhteisötalouden osaksi markkinataloutta sekä heikentää autonomiaa ja itsenäisyyttä riippuvuudella, medikalisaatiolla ja sosiaalihuollolla. Lisäksi se korvaa omaperäisen, vastavuoroisesti kehitetyn kielen ja tiedon ammattimaisesti välitetyllä kielellä sekä koululuokan, virastotalon, tietokannan ja

[1] Marilynn Rashid, ”Newspeak and the Impoverishment of Language” (Winter 1984 *Fifth Estate*).

[2] Tässä on hieman muutettu alkuperäistä lausetta, jotta vernakulaarisen yleinen käännös, ”kansankielisyys”, saadaan sisällytettyä virkkeeseen suomennosta selittävästi. Lopputekstissä vernakulaari kääntyy ”kansanomaiseksi”. (suom.)

[3] *”Chicagon pojat”* olivat Chilessä Augusto Pinochetin hallinnossa työskennelleitä chileläisiä taloustieteilijöitä, jotka saivat koulutuksensa Chicagon yliopistossa Milton Friedmanin ja Arnold Harbergerin alaisuudessa tai sen tehokkaassa vesassa Chilen paavillisen yliopiston taloustieteen laitoksella. Sieltä he palasivat Chileen ja työskentelivät talouspoliittisissa tehtävissä, kuten valtiovarainministereinä tai talouspoliittisina neuvonantajina. Koulutus oli tulosta Yhdysvaltain valtionhallinnon ”Chile projektista” joka organisoitiin 1940-luvulla jota rahoitti Fordin säätiö ja jonka tarkoituksena oli vaikuttaa chileläiseen talousajatteluun. Projekti merkillisesti epäonnistui Chicagon poikien ideoiden pysyessä taloudellisen ja poliittisen valtavirta-ajattelun ulkopuolella aina Chilen vuoden 1973 sotilasvallankaappaukseen asti, jolloin ”Tiiliskivi” muodosti perusteet uuden hallinnon talouspolitiikalle. ”Tiiliskivi” oli 500-sivuinen suunnitelma juntan talousohjelmaksi; kahdeksan kymmenestä sen tekijöistä kuului Chicagon poikiin. Vaikkakin vallankaappausta oli kuvailtu sotilasvallankaappaukseksi, Orlando Letelier, Salvador Allenden Washingtonin lähettiläs ”näki sen armeijan ja taloustieteilijöiden välisenä tasavertaisena kumppanuutena.” [wikipedia] (suom.)

massamedian tiedolla. *Shadow Work* itse asiassa käsittelee tämän prosessin useita puolia, joskin rajoitun tässä vain kielen käsittelyyn.

Illichin kirjassa minua kiinnosti alunperin andalusialaiselle renesanssihumanisti Antonio de Nebrijalle annettu huomio. Hän kirjoitti 1492 ensimmäisen espanjan kieliopin, joka oli myös ensimmäinen romaanisen kielen kielioppi. Olin lukenut espanjan kielen historiasta ja kehittymisestä, kun kaveri suositteli Illichin kirjaa sen selkeästä tavasta käsitellä kieltä pedagogien valloittamana alueena, joka vertautuu siihen miten seikkailijat ja lähetyssaarnaajat valloittivat uuden maailman.

Kuten Illich esittää, Nebrijan ja hänen aikalaisensa Kolumbuksen välillä on kiehtova samankaltaisuus. Molemmat vetosivat Espanjan kuningatarta ryhtymään löytöretkeen ja valloitukseen - Kolumbus esitti maantieteellistä laajentumista, Nebrija kulttuurista ja kielellistä laajentumista. Kuningatar torjui molemmat, mutta suostui lopulta merenkulkijan unelmaan (sillä sellainen valloitus oli tuon ajan monarkille helpommin ymmärrettävissä) ja torjui oppineen.

Illich panee merkille kuinka ”Kolumbus ehdotti vain Uuden Espanjan laajentamista niin pitkälle kuin hiljattain kehitetyillä karaveleilla voisi päästä”, kun taas ”Nebrija oli perusteellisempi - hän esitti kielioppinsa käyttämistä kuningattaren vallan laajentamiseen täysin uudelle alueelle: valtion kontrolliin sellaisesta ihmisiä ylläpitävästä asiasta[4], johon he turvautuvat päivittäin.” Tämä lähtölaukaus valtion sodalle luontaistalouden arvoja[5] vastaan - jossa kansankieli korvattiin opetetulla ”äidinkielellä”, kirkon ja valtion palveluksessa olleiden hengenmiesten ja pedagogien keksinnöllä - edustaa ”universaalin koulutuksen ensimmäistä keksittyä osaa”.

Johdannossaan *Gramática castellanaan* (kastilian kielioppi), joka on myös hänen vetoomuksensa kuningatar Isabellalle, Nebrija paljastaa tietoisesti poliittisen ja imperiaalisen asenteensa. Hän ehdottaa uutta yhteiskuntaa ja imperiumia hajoavan kansanomaisen yhteiskunnan ja valloitettujen alueiden ylle. Intuitiivisesti hän ymmärtää, että Iberian niemimaan viimeisen maurivaltakunnan, Granadan, valloituksen (1492) myötä Espanja on imperiumin kynnyksellä - näin hän ennakoi uuden maailman valloitusta jo ennen kuin Kolumbus iski silmänsä sen rantoihin.

Nebrijan kielellinen autoritaarisuus ilmenee jo varhain. Nuoruudessaan hän jopa lähti Espanjasta Italiaan, ei vain kiinnostuksesta uuteen renessanssisuuntaukseen siellä, vaan koska hän inhosi kotimaansa kielellistä anarkiaa ja vähäistä latinan puhumista. Hänen elämänkertansa kirjoittaja, Felix Olmedo, kirjoitti kuinka palattuaan takaisin 1470, ”hän koki tulevansa taistelemaan barbaarisuutta vastaan”.

Nebrija palasi Espanjaan kansallisen järjestäytymisen ja renessanssin ollessa käynnissä. Maantieteellisen laajenemisen ja löytöretkeilyn ensiaskeleet, humanismin leviäminen sekä kaupankäynnin kasvu heijastivat kaikki yleistä yhteiskunnallisen dynaamisuuden ja kasvun ilmiötä. Kansallisen, keskitetyn vallan lujittaminen oli hyvässä vauhdissa (Ferdinandin ja Isabellan avioliiton myötä tapahtuneen) Aragonin ja Kastilian yhdistämisen, kirkon uudistumisen ja inkvisition perustamisen, sekä Granadan valloituksen ja tuhansien juutalaisten ja muslimien karkotuksen myötä. Monet aiemmin aatelistolle kuuluneet etuoikeudet ja esivallan muodot, armeijan käskyvalta, kunnat sekä niiden *cortesit* sulautettiin Kruunuun, joka pönkitti valtaansa koko niemimaalla perustamalla kansallisen poliisin, *Santa Hermandadin*, tai ”Pyhän Veljeskunnan”.

Nebrijan ajatus säädellystä kansalliskielestä on hyvin ajoitettu, sillä ajatus imperiumin ja kielen intiimistä suhteesta ei ollut uusi. Alfonso Viisas (1221-84) oli jo hahmotellut vastaavaa kuvaa,

[4] *sustenance* (suom.)

[5] *subsistence values* (suom.)

tuoden yhteen heprean, arabian ja latinan oppineita kääntämään klassisen antiikin teoksia ja *fueroja*, tai Iberian lakeja, kastiliaksi. Toinen oppinut ja Nebrijan aikalainen, aragonilainen Gonzalo García, kirjoitti ennen Nebrijaa: ”enemmän kuin muut asiat, kielellä on tapana seurata imperiumia … sillä sanan tulisi olla kuin raha … joka ulotetaan kaikkialle sen lyöneen prinssin maille.” Tämä käsitys kielestä kaupankäynnin kohteena valtiovallan palveluksessa, sekä sen vaihdon kannalta välttämätön standardisoiminen, on keskeistä sille suunnattomalle evoluutiolle, jonka koko Euroopan manner kävi läpi myöhäiskeskiajalta teollisen kapitalismin syntyyn.

Tämä prosessi näkyy kaikilla elämänalueilla, ja sitä heijastaa esimerkiksi uusi taiteellisen perspektiivin käsitys, jossa kohteiden symbolisista suhteista tulee visuaalinen, matemaattinen funktio. Ranskalaisen teologin Nicolas Oresmen (1320?-82) tekemä graafinen liikkeen representaatio sekä Galileo Galilein (1564-1642) kuvaus neljästä ”pääominaisuudesta” - koko, muoto, määrä ja liike - edustavat muita esimerkkejä tästä esineellistämisen ja määrämittaamisen[6] prosessista.

Kellonajan ilmestyminen benediktiiniluostareihin, rahan, punnusten ja mittojen standardisoiminen sekä rahatalouden nouseminen esiin edeltävät teollistumista pitkältä aikaa. Itse asiassa ne valmistelevat maaperää sille hävitykselle, jota teollinen kapitalismi kohdistaa omavaraiskulttuureihin ja perinteisiin sosiaalisen jatkumon muotoihin. Tämä koko eteneminen johtaa kokemisen täydelliseen muodonmuutokseen, jonka perustana on välineellinen rationaalisuus, tekninen ja ammatillinen hierarkia sekä valtiollistettu valta - modernin teollisen sivilisaation tukipilarit.

Miekka ja kirja

Nebrijan halu välineellistää ja säännellä kieltä on osa tätä pitkää prosessia. Aiemmin tällainen kieliopillinen sääntely, *artificion* käsitteen alla, oli rajoittunut opittujen kielten kuten kreikan ja latinan opettamiseen, eikä sillä ollut paljoakaan vaikutusta ihmisten enemmistön elämään. Kuten hispanisti ja filologi Rafael Lapesa pani merkille, ”uutta oli sen soveltaminen puhuttuun kieleen, sillä uskottiin, että sen asianmukaiseen puhumiseen riitti äidin huulilta ja käytännöstä oppiminen, sekä hyvä ymmärrys.” Soveltamalla tällaisia sääntöjä kastiliaan, Nebrija loi kielimallin, keinotekoisen ja reifioidun rakennelman, joka myöhemmin institutionalisoitiin ja tehtiin pakolliseksi.

Nebrijan pyrkimys oli ehdottoman poliittinen: muotoilla sopimus miekan ja kirjan välille, kuten Illich sanoo, ”sopimus … miekan ja asiantuntemuksen välillä, joka toimii moottorina valloitukselle ulkomailla sekä moninaisuuden tieteellisen kontrollin järjestelmänä kuningaskunnan sisällä”. Roomaan viittaamalla hän muistuttaa kuningatarta siitä kuinka kieli on aina säestänyt imperiumia. Vastauksena kuningattaren vähäiselle ymmärrykselle kieliopin hyödyllisyydestä kielelle, jota kaikki puhuvat ilman asiantuntijoiden apua, hän vastasi: ”pian Teidän Majesteettinne tulee asettamaan ikeensä monille omituisia kieliä puhuville barbaareille. Tämän voittonne myötä näillä ihmisillä on uusi tarve; tarve laeille, joita voittaja säätää kukistuneille, sekä tarve kielelle, jonka me tuomme mukanamme.” Illich huomauttaa kuinka ”samalla kun Kolumbus purjehti vieraille maille etsimään tuttuja juttuja - kultaa, alamaisia, satakieliä - Espanjassa Nebrija kannatti kuningattaren alamaisten alentamista täysin uudenlaiseen riippuvuuteen. Hän esitti kuningattarelle uuden aseen, kieliopin, jota käyttäisi uudenlainen palkkasoturi, *letrado*[7] … Hän tarjosi Isabellalle

[6] *objectification and quantification* (suom.)
[7] oppinut (suom.)

työkalun, jolla valloittaa alamaistensa puhuma kieli; hän halusi kuningattaren korvaavan kansan puheen pakollisella kuningattaren *lengualla - hänen* puhuttu kielensä, *hänen* fyysinen kielensä."[8]

Nebrija tiesi ehdotuksensa merkityksen: kielen sääntelyn tekeminen tärkeäksi kansallisvaltion tukirakenteeksi. Illich jatkaa, kuinka tämä uusi valtio "ottaa ihmisiltä sanat joilla he elävät, ja muuttaa ne standardoiduksi kieleksi, jota heidän on vastedes pakko käyttää, kukin sillä koulutustasolla mikä hänelle on institutionalisoidusti luettu. Vastedes ihmisten täytyy turvautua kieleen, jonka he saavat ylhäältä, sen sijaan että he kehittäisivät kielen yhdessä toistensa kanssa." Hän päätyy siihen kuinka tämä "radikaali muutos kansanomaisesta opetettuun kieleen enteilee siirtymää rinnasta pulloon, omavaraisuudesta sosiaalihuoltoon, tuotannosta käyttöä varten tuotantoon markkinoita varten. ..."[9]

Vaikka kuningatar ei ymmärtänyt Nebrijan ehdotusta, hänen menetelmiään sovellettiin Amerikan valloituksessa, sekä intiaanikielien sääntelyssä että tutkimuksessa uskoon käännyttämistä varten, sekä espanjalaisten opetuksissa valloitetuille, jotta heidät saataisiin osaksi imperiumia ja sulautetuksi valtajärjestelmään. Mutta valloitus tuli myös etenemään toisella tapaa. Sen pääprojekti oli tukahduttaa tilanne, jossa kieli, Nebrijan sanoin, oli "jätetty kurittomaksi irralleen", ja näin muuttui muutamassa vuosisadassa latinasta romaanisiin kieliin. Tässä hän hyökkää suoraan kansanomaista kieltä vastaan kaikessa sen monimuotoisuudessa, luovassa vapaudessa, laajentumisessa ja autonomiassa; näin ollen "murteita" ei edes lasketa päteviksi kieliksi ja ne tulisi tukahduttaa.

Tietenkin kieli, kuten joku joskus pani merkille, on vain armeijalla varustettu murre. Hyökätessään kielellistä anarkiaa vastaan Nebrija on hengellinen esi-isä Espanjan diktaattori Francisco Francolle, joka tukahdutti ja kielsi katalaanin, galegon ja baskin puhumisen vuosien 1936-39 sisällissodan jälkeen. Kieli nähdään aivan oikein vapauden mahdollisena alueena; koska se uhmaa määräävää esivaltaa, se ei ole kieltä vaan "barbarismia", ja se täytyy (valtion mukaan) hävittää. Baskialueen jatkuvassa verenvuodatuksessa, sekä ympäri maata esiintyvässä kilpailussa ja kaunassa paikalliskielten suhteen, Espanja elää yhä tuon brutaalin hävityssodan seurauksia.

Kuten kaikkien totalitaaristen valtioiden (ja mitä niistä ei aidosti voi kuvailla totalitaariseksi?) byrokraatit ja sellaisiksi pyrkivät, Nebrija ymmärsi kuinka kielellinen auktoriteetti tuo mukanaan sosiaalisen kontrollin. Vallan ylläpito voidaan turvata alistamalla puhe valtiolle ja sen byrokraattisen hallinnon elimille. Koska kieli on suoraan yhteydessä sosiaaliseen merkitykseen itseensä, ihmisten kykyyn määrittää itsensä ja maailmansa, sen välineellistäminen heikentää tätä vapauden aluetta koodaamalla sen ylivallan hierarkiaan. Sille alisteiset ihmiset tapaavat muuttua itsekin pelkiksi välineiksi, oman tukahduttamisensa avustajiksi ja äänitorviksi.

---

[8] "*her* language, *her* tongue" (suom.)

[9] Esseessään "A Family Quarrel", (Spring 1983 *Fifth Estate*), Bob Brubaker mainitsee ohimennen ongelmat Illichin keskustelussa ihmistarpeista, hänen riippuvuutensa sellaisista teollisuuden kritiikille kyseenalaisista kriteereistä kuten tuottavuus ja tuottamattomuus *(counter-productivity)*. Brubakerin mukaan tämä meinaa tehdä Illichistä "(anti)kapitalistisen hyötysuhde-ekspertin" - ja voisin lisätä, että se vaikuttaa hänen sekavuuteensa teknologian suhteen. Erittäin lukemisen arvoisessa kirjassaan *Toward a History of Needs* hän tekee virheen erottaessaan teknologian nykyisen käytön sen abstrakteista mahdollisuuksista, syyttäen sen "tuottamattomuutta" ammattilaisten ja teknokraattien nauttimasta "radikaalista monopolista", ja näin valheellisesti erottaa nämä sosiaaliset kategoriat siitä teknisvälineellisen toiminnan verkosta, jossa ne ruumiillistuvat. Hän lopettaa puolustamalla "viimeisen sadan vuoden suuria keksintöjä, kuten uusia metalleja, kuulalaakereita, joitain rakennusmateriaaleja, elektroniikkaa", jopa tietokoneita "periaatteessa ... laitteistona joka voisi antaa kokonaan uuden merkityksen" vapaudelle. Illich ei selitä kuinka sellaista teknologista kehitystä voi hallita, tai kuka päättäisi mitä näistä "suurista keksinnöistä" käytetään (ja miten). Itse asiassa, huolimatta tästä abstraktista teknologiakäsityksestä, vapautta ei koskaan voi hankkia tai turvata "laitteistolla".

Arkipäiväinen puhe, joka joskus oli vastavuoroisesti luodun merkityksen ja sosiaalisen yhteistyön aluetta, on nyt muuttunut, Illichin sanoin, ”suunnitelluksi tuotteeksi … tavarahyödykkeen tapaan maksetuksi ja toimitetuksi”. Ja huolimatta kielitieteilijöiden kuluneesta latteudesta siitä kuinka kieli ei voi rappeutua, vaan se pelkästään täyttää muuttuvia ”tarpeita” - villikukkien ja yrttien nimien tuntemisesta vaikkapa nyt eri automerkkien tuntemiseen - kasvavassa määrin vieraantuneessa ja hallinnoidussa maailmassa puhuttu kieli selvästi käy läpi saman korruption ja rappeutumisen prosessin kuin sen puhujatkin. Kun ihmisistä tulee esineitä, heidän kielensä heijastaa ja osallistuu tuohon esineellistämiseen. Pääoma saastuttaa kulttuuriset yhteisomistukset; kuten muutkin ihmisautonomian alueet, puhe varastetaan ja muutetaan hyväksikäytön, riippuvuuden ja tottelevuuden vallaksi.

”Opetettu äidinkieli”, Illich sanoo, ”on saanut radikaalin monopolin puheesta.” Ja vaikka kansanomainen ei välttämättä kuole, se selvästikin näivettyy valmistetun kielen hyökkäyksessä, jonka tarkoitus on pönkittää vallan ja voimattomuuden koodeja. ”Opetettua kieltä puhuvat ihmiset matkivat uutistenlukijaa, vitsinkirjoittajan koomikkoa, oppaan pohjalta tekstiä selittävää opettajaa, rakennettujen riimien laulajaa, tai haamukirjoitettua presidenttiä.” Heidän kielensä ”valehtelee epäsuorasti”, se on luotu katsojaa varten. ”Kun kansanomainen syntyy minussa, keskustelua käyvien kokonaisten persoonien kanssakäymisestä, opetettu kieli on viritetty kaiuttimiin joiden tehtävä on papattaa.”

Kuten Illich antaa ymmärtää, kielellinen anarkia on edellytys sosiaaliselle vapautumiselle. Kielen välineellistetty ja standardisoitu kodifikaatio täytyy rikkoa, jotta voidaan luoda uusi omaehtoisen merkityksen kasvupohja. Tällainen kieli voidaan kasvattaa vain vapauttavalla käytännöllä, joka vastustaa vallan ja riippuvuuden ideologista muotokieltä - tuota vapaasti annetun ja vapaasti vastaanotetun puheen tukahduttamista - ja lopulta kukistaa sen. Kuten Lautréamont julisti, runous tulee olemaan kaikkien tekemää.

Anarkistinen kirjasto
Anti-Copyright

David Watson
Kesyttämisen kieli ja kielen kesyttäminen
1984

Haettu 17.4.2015 osoitteesta http://takku.net/article.php/20110328205541703
Käännös perustuu kirjoitukseen **"The language of domestication & the domestication of language"** Watsonin esseekokoelmassa *"Against the Megamachine"*, s.152-158. 1998. Autonomedia.

fi.theanarchistlibrary.org